

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תרפז, פרשת פנחס, תשפ" מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומו"ץ

טל: 052-7611435 [להורדת כל ספרי בינת המשפט חינם לחץ כאן](mailto:y.b.daskal@ybdaskal.com) דואר אלקטרוני: y.b.daskal@ybdaskal.com

ביאור התשובה

הקדמה

כדי לברר תשובה זו יש לברר כמה נקודות: א. אם הרכב היה נשרף, האם בעל האופניים שהטעין את המטען חייב לשלם, האם זה גרמא או אש, וכן האם מחייבים בזמן הזה על נזקי אש. ב. המציל ממון חברו בממון חברו, מי חייב לשלם. ג. האם המציל יכול לתבוע שכר על הצלת ממון חברו.

האם בעל האופניים היה חייב

והנה זה פשיטא שהאש שיצאה מהמטען זה אב מזיק של אש, ובעל האופניים דינו כמי שהדליק אש, אלא שיש לדון האם חייב בעל האופניים, דהנה פסק המחבר דאש שהלכה באונס פטור, דזה לשונו המחבר בחושן משפט (תיח, ד): "הרחיק כראוי, ועברה והזיקה, פטור, שזו מכה בידי שמים היא. וכן אם עברה נהר או שלולית שיש בהם מים, ורחבם שמונה אמות, פטור", עד כאן לשונו המחבר. ויש לדון מה הדין אם האש עצמה יוצאת באונס, וכן יש לברר האם זה נחשב לאונס, ומסברא נראה שזה אונס כיון שרובא דרובא של המטענים לא שורפים, וגם אדם זה אם היה לו ספק הכי קטן שיצא אש לא היה מטעין, והרי בוודאי הטעין פעמים רבות במטען זה ולא יצא אש.

ושמחתי שמצאתי בפתחי חושן שעמד בזה ופוסק שאם יצאה אש באונס פטור, וכן פוסק שקצר של מכשיר חשמל הוא אונס, ולא הארכת בזה, רק הנני מביא לשונו.

וז"ל פתחי חושן (חלק ו פרק ט הערה ב) "ולא מצאתי בהדיא באש שיש בו משום חציו אם חייב גם בשוגג ובאונס, שלא מצינו שריבתה תורה שוגג ואונס אלא באדם המזיק ממש, אבל לא בשאר אבות, ומכל מקום מדמחייב בארבעה דברים משמע שדינו כאדם ממש, וכבר דנו האחרונים למה חילקו באבות בין אדם לאש, ולפי זה חייב גם באונס ושוגג, ובנימוקי יוסף בסוגיא דאשו משום חציו כתב להסביר שהעלה הכתוב כאילו היו חציו מכוונים על גבי הקשת והקשת בידו ולא נתכוון לזורקם, אלא שפשע והלכו מכוחו מאלהן שלא בכוונה, ומדכתב שפשע לכאורה משמע שבאונס ושוגג פטור, אלא שדוחק הוא (שוב ראיתי שכן כתב מהר"ץ חיות שם), וראיתי בשם אחד מהראשונים שכתב שאשו משום חציו אמרו ולא חציו

בדין מציל ממון חברו בממון אחר

ובו יבואר: א. הרחיק את האש כראוי ויצאה באונס גמור. ב. נעשה אש באונס האם חייב. ג. מטען חשמלי שהתקלקל והוציא אש, האם הוא אונס גמור. ד. האם דנין על אש בזמן הזה. ה. מציל חברו בממון חברו, האם משלם על הממון. ו. מציל ממון חברו בממון חברו חייב לשלם. ז. מה ההבדל בין מציל ממון חברו למבריה ארי מחצר חברו. ח. ראה מטען בוער, שכמעט שורף רכב. ונטל מטפים מהבנין, והציל את הרכב. מי שלם על נזק המטפים.

הנידון

"שבוע שעבר הלכתי ברחוב, ולפתע ראיתי ליד חצר הבניין מטען של אופניים שמתחיל לבעור, סמוך לזה היה רכב, אם האש הייתה ממשיכה לבעור הרכב היה בוער. רצתי מיד לארון כיבוי אש בבניין, והוצאתי משם מטף כיבוי אש, ובסייעתא דשמיא כיביתי את כל האש, אלא שכאשר משתמשים במטפים הם מתקלקלים. בעלי הבניין תובעים ממני תשלום על המטפים, אני טוען שאני בוודאי פטור, הרי הצלתי את הרכב, לפיכך או שבעל הרכב ישלם כי הצלתי את רכבו, או שבעל האופניים ישלם שהוא עשה את האש, או שבעלי הבניין ישלמו כי הצלתי בממונם רכב של אחר, השבת אבידה".

תשובה

מותר להציל ממון חברו בממון אחר ללא רשות, והוא תקנת חכמים. ואם הציל בממון אחר, חייב הניצל לשלם לבעל הממון את הנזק. ובנידון דידן יש להסתפק מי הוא בעל הממון, דאם בעל האופניים היה חייב לשלם את הרכב אם היה נשרף, חייב בעל האופניים לשלם את תשלום המטפים. ואם בעל האופניים היה פטור לשלם אם הרכב היה נשרף, אז בעל הרכב חייב לשלם לשכנים. בכל אופן דבר אחד ברור, המציל פטור לשלם, ובעלי הבניין צריכים לקבל את הכסף, או מבעל הרכב או מבעל האופניים. ולמעשה, ראוי שבעל האופניים ישלם, ואם אינו רוצה לשלם, קשה להוציא ממנו כמבואר בפנים, ובעל הרכב ישלם.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בור ואש בזמן הזה, עכ"ל. ובהערות (שם, הערה ו) כתב וזה לשונו: "בשפתי כהן שם סעיף קטן ב כתב בשם היש"ש בפרק החובל סימן ה שאין גובין, אבל בשו"ת שבות יעקב חלק א סימן קל"ו האריך להוכיח שגובים בזמן הזה, כדמשמע בשולחן ערוך סימן תי סעיף לז, וכמו שכתב בביאור הגר"א שם. וכן כתב בפעמון זהב סימן א ועיין חידושי רבי עקיבא איגר לסימן א, ובפתחי תשובה שם סעיף קטן א. ובשער משפט סעיף קטן ב ובתקפו כהן סימן מ". עכ"ל.

וז"ל הש"ך בתקפו כהן סימן מ: "ועוד דהרי כתב בהגהת אשרי פרק החובל (סימן ב') דמספקא ליה למהרי"ח אי אש ובור גובין בבבל, וכן פסק מהרש"ל פרק החובל סימן ה' דאין גובין נזקי אש ובור בבבל כיון דלא שכיחא, אם כן גם הטור סבירא ליה הכי, ולכך כתב גבי בור ולדברי האומר כו' לאפוקי לדעת הרא"ש וטור דסבירא ליה דבבור מפקינן מיניה כיון דלא היו הבית דין יכולים לכופו לשלם. ורבינו ירוחם שכתב בנתיב ל"א חלק א גבי בור אי תפס לא מפקינן מיניה והבאתי לשונו בסימן כ"ב, סבירא ליה כמו שכתב המרדכי ראש פרק החובל בשם ראבי"ה וכן כתב בהגהות אשרי שם בשם אור זרוע דאש ובור גובין בבבל" עכ"ל.

ורבי עקיבא איגר בחושן משפט סימן א סעיף א כתב וז"ל "נ"ב עיין תקפו כהן סימן מ' ותשובת שבות יעקב חלק א סימן קל"ו, וראייתו מההיא דפרק הגוזל דרפרם אכפייה לרבי אשי, במחכת"ה לא דק דהתם דשרף השטר בידים הוי מזיק בידים ופשיטא דנזין בזמן הזה ומה זה ענין לאש" עכ"ל.

וז"ל שער משפט (סימן א ס"ק ב): "כגון בהמה וכו'. וכתב הש"ך (סעיף קטן ב) בשם הרש"ל (בבא קמא פרק ח סימן ה') דהוא הדין נזקין דאש ובור אין דנין בזמן הזה. ומדברי הטור ושולחן ערוך סימן ת"י סעיף לז משמע להיפך, שכתבו שם דשור שדחף בהמה לבור האידנא אינו משלם אלא שלושה חלקים אף על פי שבעל השור פטור אף מחלק הרביעי, משום שאין דנין דיני קנסות אין בעל הבור משלם אותו בשבילו, משמע להדיא דבעל הבור משלם ודנין אותו אף בזמן הזה. ודוחק לומר דמיירי שתפס מבעל הבור כל הנזק, וכן פסק בהגהות אשרי פרק החובל (סימן ב') בשם האור זרוע והמרדכי ראש פרק החובל (סימן פ') בשם אבי העזרי דאף בזמן הזה דנין דיני אש ובור, וכן נראה מדברי הרא"ה בספר החינוך מצוה נ"ג נ"ו עיין שם". עכ"ל שער משפט.

הנה הש"ך (שם סעיף קטן ב) פסק בשם מהרש"ל שאין גובין אש בזמן הזה, וכן פוסק רבי עקיבא איגר, אבל בתקפו כהן כתב שהוא ספק, ולפי שער המשפט גובין, ולמעשה קשה להוציא ממון נגד

ממש, ואפשר שגם הנימוקי יוסף סובר כן, ובתרומת הכרי סימן שצ"ב כתב שאש באונס פטור, ואפילו נודע לו אחר כך והיה יכול לגדרה, וצריך עיון, ועיין חלקת יואב חושן משפט סימן ז".

"ועל פי זה צריך לומר דרוח שאינה מצויה חשיב בגדר אונס גמור, דאי לאו הכי הרי אדם חייב באונס סתם, ולדעת המחייבים בנפל מן הגג ברוח שאינה מצויה כבר כתבתי בפרק א שיש צד פשיעה או שיש לחלק בין רוח לרוח, עיין שם".

"ושמעתי להסביר דהא דאשו משום חציו היינו דוקא בפשיעה, שע"י הפשיעה נעשה חציו דאדם, אבל באש באונס, לא נעשו חציו כלל, ועיין אולם המשפט, וראיתי בספר מאורי אש פרק ג שהקשה גם כן לדעת התוספות שבאש חייב מיתה ובארבעה דברים משום דהוי ככוחו ממש, אם כן מה טעם פטור ברוח שאינה מצויה, ואין לומר דדוקא בהזיק בגופו ממש אמרינן אדם מועד משום שהיה עליו להתגבר על רוח שאינה מצויה, שמדברי הראשונים משמע שהחיוב הוא משום שהיה לו להיזהר שלא לעלות (עיין פרק א), והסביר שאף לרבי יוחנן חיוב אש הוא משום חיסרון שמירה, דומיא דשורו, אלא דשאני אש שאינו בר היזק רק בכוח אחר מעורב, ולכן אם אינו יכול להזיק כי אם על ידי רוח שאינה מצויה אין כאן חיסרון שמירה, ומיישב בזה מה שנתקשו האחרונים אמאי חשיב התנא אש ואדם המזיק בשני אבות, ועיין פרק ו הערה ח מדברי האחרונים בדין חיוב ברגל מדין אש".

"ונראה שהמפעיל מכונה חשמלית ונגרם קצר ויצאה אש והזיקה, דהוי כאש דאונס ופטור מדין אש, ואפשר שאפילו פשע בהפעלת המכשיר, לגבי האש הוי כרוח שאינה מצויה". עד כאן לשונו הפתחי חושן. וכיון שענין זה תלוי באשלי רברבי, קשה לחייב את בעל האופניים אם הרכב היה נשרף.

העולה מזה: נחלקו הפוסקים, אם יצאה אש באונס, האם חייב בעל האש. כמו כן פסק הפתחי חושן, שהמפעיל מכונה חשמלית ונגרם קצר ויצאה אש והזיקה, דהוי כאש דאונס ופטור מדין אש. ואפשר, שאפילו פשע בהפעלת המכשיר, לגבי האש הוי כרוח שאינה מצויה, וכיון שענין זה תלוי באשלי רברבי, קשה לחייב את בעל האופניים אם הרכב היה נשרף.

האם דנין אש בזמן הזה

ובדין האם דנין על אש בזמן הזה גם כן הוי מחלוקת, וכתב בפתחי חושן (חלק ו פרק י, סעיף ב) וז"ל "ונחלקו הפוסקים אם דנים בנזקי

בינת המשפט

ענייני ממונות אקטואליים

זאת], והוי כפורע מדעת, משא"כ לפרוע חוב, דאינו מחויב לפרוע חובותיו של חברו, והוי כפורע שלא מדעת דפטור, דלמה היה לו לפרוע. עכ"ל נתיבות המשפט.

הנה נתיבות המשפט מבאר מדוע המציל ממון חברו בממון חברו חייב, אינו דומה למבריא ארי, דהוא תנאי בית דין הוא דזה שופך את יינו ומציל את דובשנו וכו', והוא מכלל השבת אבידה דמחויב כל אדם להציל את חברו מן ההפסד, משום הכי המציל את חברו מן ההפסד לא הוי כפורע חובו שלא מדעתו, כיון דמחויב הוא להציל הוי כפורע מדעת, דדעת שכינה איכא.

העולה מזה: נתיבות המשפט מבאר מדוע המציל ממון חברו בממון חברו חייב, אינו דומה למבריא ארי, דהוא תנאי בית דין הוא דזה שופך את יינו ומציל את דובשנו וכו', והוא מכלל השבת אבידה דמחויב כל אדם להציל את חברו מן ההפסד, משום הכי המציל את חברו מן ההפסד לא הוי כפורע חובו שלא מדעתו, כיון דמחויב הוא להציל הוי כפורע מדעת, דדעת שכינה איכא.

הלכה למעשה בנידון דידן

ובנידון דידן אם היה ברור שבעל האופניים חייב לשלם אם הרכב היה נשרף, נמצא שהציל ממון של בעל האופניים בממון חברו, ובעל האופניים חייב לשלם, ואם בעל האופניים היה פטור, הציל ממון של בעל הרכב, וכבר נתבאר שהוא ספק אם אש באונס חייב, ועוד ספק אם גובין בזמן הזה, לכן מעיקר הדין אם בעל האופניים בעל נפש הוא ורוצה לצאת ידי כל ספק, בוודאי חייב לשלם, שהרי הרבה פוסקים סוברים שאש באונס חייב, וכן פוסקים גובין בזמן הזה, ומלבד זה נראה שגם הפוסקים שאש באונס פטור יש עניין לצאת ידי שמים, שהרי הזיק את חברו, לכן בנידון דידן בוודאי ראוי לבעל האופניים לשלם, אבל אם אינו רוצה לשלם קשה להוציא ממנו בדין, אלא בעל הרכב ישלם, אבל המציל בוודאי אינו צריך לשלם.

דינים העולים:

א. נחלקו הפוסקים, אם יצאה אש באונס, האם חייב בעל האש. כמו כן פסק הפתחי חושן, שהמפעיל מכונה חשמלית ונגרם קצר ויצאה אש והזיקה, דהוי כאש דאונס ופטור מדין אש. ואפשר, שאפילו פשע בהפעלת המכשיר, לגבי האש הוי כרוח שאינה מצויה, וכיון שעניין זה תלוי באשלי רברבי, קשה לחייב את בעל האופניים אם הרכב היה נשרף.

הרבה ראשונים שסוברים שאין גובין, למרות שנראה שמעיקר הדין גובין שכך סוברים רוב מניין הראשונים.

העולה מזה: הש"ך פסק בשם מהרש"ל שאין גובין אש בזמן הזה, וכן פוסק רבי עקיבא איגר, אבל בתקפו כהן כתב שהוא ספק, ולפי שער המשפט גובין, ולמעשה קשה להוציא ממון נגד הרבה ראשונים שסוברים שאין גובין, למרות שנראה שמעיקר הדין גובין שכך סוברים רוב מניין הראשונים.

מציל ממון חברו בממון חברו

והנה המציל את חברו בממון חברו הארכנו בסימן תרכ"ד דהניצל חייב לשלם מה שהפסיד המציל, אלא שאם אין לניצל לשלם פטור. וכל זה במציל גופו של חברו, אבל המציל ממון חברו דהוא חייב להציל מדין השבת אבידה, בוודאי לעולם חייב הניצל לשלם למציל מה שהפסיד, ומותר לכתחילה לקחת ממון חברו כדי להציל חברו מהפסד ממון שהוא תקנת עזרא, כמבואר ברמ"א חושן משפט (שח, ז), ומקורו מתרומת הדשן סימן שצ"ז, וכן הוא ברמ"א בחושן משפט (רסד, ה) שמותר לכתחילה ליטול ממון חברו להציל ממון חברו מן ההפסד והניצל חייב לשלם. והנה בנידון דידן היה מותר לקחת ממון השכנים להציל ממון חברו, אבל הניצל חייב לשלם לשכנים.

וכן כתב בפתחי חושן (חלק ה פרק ז סעיף ז) וז"ל: "היה צריך לחפץ כדי להציל ממון מהפסד, ורוצה לשלם לבעלים הפסדו, אין דינו כגזלן, שתנאי בית דין הוא שמותר להציל ממון חברו על דעת לשלם", עכ"ל. ועיין שם בהערות.

העולה מזה: מותר להציל ממון חברו בממון אחר ללא רשות, והוא תקנת חכמים. ואם הציל בממון אחר, חייב הניצל לשלם לבעל הממון את הנזק.

ההבדל בין מבריא ארי למציל ממון חברו

וכל זה אינו דומה למבריא ארי מחברו כיון שחייב להציל ממון חברו מדין השבת אבידה כמבואר בנתיבות.

וז"ל נתיבות המשפט (אורים סימן קכ"ח סעיף קטן ג): "אבל אחר העיון נראה הדברים פשוטים, דהא מבואר בבא קמא פ"א [עמוד ב] דתנאי בית דין הוא דזה שופך את יינו ומציל את דובשנו וכו', והוא מכלל השבת אבידה דמחויב כל אדם להציל את חברו מן ההפסד, משום הכי המציל את חברו מן ההפסד לא הוי כפורע חובו שלא מדעתו, כיון דמחויב הוא להציל הוי כפורע מדעת דדעת שכינה איכא, כמו שכתב רש"י בבא קמא (כ"א) [כ' עמוד ב דיבור המתחיל

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ד. נתיבות המשפט מבאר מדוע המציל ממון חבירו בממון חבירו חייב, אינו דומה למבריא ארי, דהוא תנאי בית דין הוא דזה שופך את יינו ומציל את דובשנו וכו', והוא מכלל השבת אבידה דמחויב כל אדם להציל את חבירו מן ההפסד, משום הכי המציל את חבירו מן ההפסד לא הוי כפורע חובו שלא מדעתו, כיון דמחויב הוא להציל הוי כפורע מדעת, דדעת שכינה איכא.

ב. הש"ך פסק בשם מהרש"ל שאין גובין אש בזמן הזה, וכן פוסק רבי עקיבא איגר, אבל בתקפו כהן כתב שהוא ספק, ולפי שער המשפט גובין, ולמעשה קשה להוציא ממון נגד הרבה ראשונים שסוברים שאין גובין, למרות שנראה שמעיקר הדין גובין שכך סוברים רוב מניין הראשונים.

ג. מותר להציל ממון חבירו בממון אחר ללא רשות, והוא תקנת חכמים. ואם הציל בממון אחר, חייב הניצל לשלם לבעל הממון את הנזק.

